

Šachy, symbol lidství i nekonečna

Komplexní symbolické univerzum, které bývá mysl nebo vede k šílenství. Šachy jsou velmi chytrá hra, jež vás může i přechytračit. Kniha **Nesmrtelná hra: Historie šachu** Davida Shenka vám ukáže, že pokud jste doteď šachy vnímali jen jako hru nebo sport, šeredně jste se spletli.

JAN LUKAVEC
kulturolog

Jedním z atributů, který badatelé jako Johan Huizinga u našeho druhu zdůrazňují, je to, že každý z nás je „homo ludens“, tedy člověk hrající si. Za tisíce let vývoje lidstva bylo vytvořeno nespočet her: staří Vikingové byli třeba v desátém století posedlí hrou hnefatafl, v níž se představitel krále pokoušel proniknout kruhem nepřátele na libovolný okraj desky. Většina těchto her zanikla. Ve své době sice zaujaly dost lidí, ale potom jim došel dech.

Na opačném pólu pak leží původně indicko-perská válečná hra ze šestého století s figurkami, které pojmenovala středověká Evropa, a pravidly, jež se za posledních pět set let nijak výrazně nezměnily. Hra se starobylou minulostí a mimořádným rozšířením – šachy. Jejich fascinující příběh sleduje kniha **Nesmrtelná hra: Historie šachu** amerického spisovatele a filmaře Davida Shenka. Líčí v ní, jak se sám k šachům dostával, ale především v kolika odlišných kontextech šachy sloužily jako explikační model: podle něj každý, kdo potřeboval komplexní symbolické univerzum pro zkoumání nebo ilustraci elementů války, soutěže, hierarchie, politické moci, podstaty myšlení, abstraktního pohybu či nekonečna, „měl po ruce vynikající prostředek, připravený k metaforickému vzletnutí“.

Královna středověku

Na rozdíl od většiny jiných titulů se **Nesmrtelná hra** věnuje především kulturním dějinám i proměňující se společenské roli šachů. I když v tom není ani u nás první. Kulturně-historickou studii **Dějiny hry šachové v Čechách od dob nejstarších až po náš věk** napsal a vlastním nákladem vydal už kulturní historik Čeněk Zíbrt roku 1888. Stěžoval si v ní tehdy na to, že v západní cizině se ví o historii a úspěších slovanského šachu pramálo „nebo raději nic“. A radoval se z toho, že čeští šachoví mistři začínají šířit jméno české země i v zámoří, ovšem až poté, co k nám šachy složitě doputovaly: „Po dlouhém pochodu zavítali do zemí západních ze smavého Orientu král černý a bílý, oba s družinami svými, podrobivše se změnám v kroji a stroji.“

Shenk zdůrazňuje univerzálnost šachů – vyskytovaly se snad všude a pronikly do všech možných aktivit. I když se objevilo bezpočet pokusů je zakázat: „Králové s jejich pomocí přemlouvali a hrozili; filozofové skrze šachy vyprávěli; básníci v nich nacházeli analogie; moralisté na nich stavěli svá kázání. Jejich původ je spojen s nejstaršími diskusemi o osudu a svobodné vůli. Rozněcovaly a uklidňovaly spory, ulehčovaly a sabotovaly romantické vztahy a inspirovaly spisovatele od Danta po Nabokova.“

Podle Shenka bylo ve středověku nejprve hlavní metaforou, jak popsat fungování státu, lidské tělo. Takže různé skupiny lidí byly připodobňovány k jednotlivým

vým částem. Jestliže hlava, tedy král, rozhodla, že tělo někam půjde, nohy musely poslechnout. Šachy ale poskytly jiný výkladový rámec poskytující autonomii jednotlivce větší prostor. Šachová alegorie ponechávala poddaným nezávislé tělo, jež už nadále není se státem svázáno biologicky, ale zákony: „Když se šachový král pohne, pěšci ho nemusejí následovat.“

Prezident místo krále

Během dvanáctého a třináctého století si středověká společnost vytvořila složitý právní systém umožňující „posun od fyzického nátlaku k nefyzickému“. Rytíři, obchodníci, sedláci a další po tomto obratu cítili morální a právní závazek ke státu. Měli větší fyzickou kontrolu nad svými činy, ale uvědomovali si, že ve společnosti zastávají určitou roli a že je ostatní sledují: „Král nemůže během hry jít, kamkoli se mu zlíbí, ale musí se chovat podle daných pravidel. Kdyby je porušil, ohrozil by svou komunitu. Jeho selhání by se navíc neutajilo, na hrací desce by to všichni viděli...“

Šachy se ovšem hrají i tam, kde už krále ani monarchie nemají. Což už dnes to-

Benjamin Franklin při svém hraní v Evropě občas v žertu dokonce hrubě porušoval pravidla. Když dostal šach, ignoroval ho a úmyslně táhl jinou figurou.

”

lik neprožíváme, ale kupříkladu jeden z otců zakladatelů Spojených států amerických a velký obhájce republikánského zřízení Benjamin Franklin kvůli tomu při svém hraní v Evropě občas v žertu dokonce hrubě porušoval pravidla. Když dostal šach, ignoroval ho a úmyslně táhl jinou figurou. Soupeř samozřejmě užasl: „Pane, copak nevidíte, že vašemu králi dávám šach?“ „Já vidím, že mám šach.“ odpověděl Franklin. „Ale bránit ho nebudu. Kdyby to byl dobrý král jako ten váš, zasloužil by si, aby ho poddaní chránili;

jenže je to tyran a víc jim škodí než prospívá. Jestli chcete, klidně si ho vezměte. Já se bez něj obejdu a zbytek partie můžeme dobojovat en republicain.“ Američtí šachoví designéři prý v reakci na Franklinův komentář a na novou politickou situaci vyvinuli „demokratické“ sady s prezidentem místo krále a dalšími změnami.

Kůň budoucnosti

Ve dvacátém století se šachy staly kolbištěm, na kterém měřili síly dva hlavní protivníci studené války, jak mimo jiné vylíčila kniha **Bílý král a rudá královna. Studená válka na šachovnici** (BB/art, Praha, 2009). Kromě toho ale šachy také umožnily být účinným didaktickým nástrojem na prvním i druhém stupni základních škol. Mohou totiž učit předvídatosti, která nám dává nahlédnout do budoucnosti a zvážit následky vyvolané nějakým činem; obezřetnosti či opatrnosti. V neposlední řadě se u šachů také můžeme učit návyku nenechávat se odradit špatným

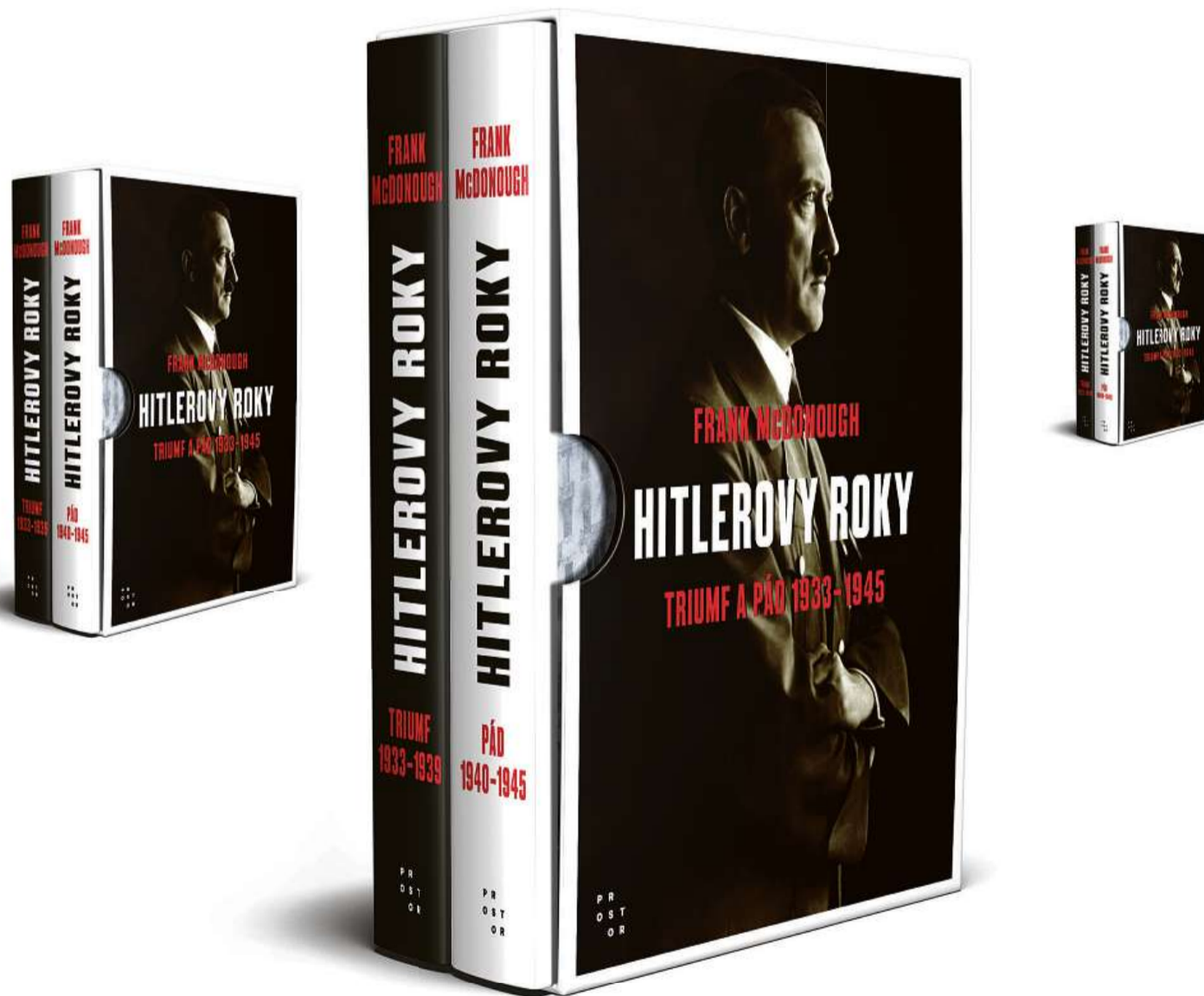
dojmem ze současného stavu našich záležitostí, doufat v příznivou změnu a vytrvat v hledání možnosti: „Člověk často dojde k možnosti, jak se vymanit z těžkosti, na první pohled nepřekonatelné, a je povzbuzován v tom, aby setrval v úsilí až do konce, neboť vždy existuje naděje na vítězství vlastními silami, či aspoň nerozhodný výsledek zanedbáním ze strany soupeře.“

Jakkoli ale autor všemožně vychvaluje přednosti šachů, na stranu druhou nezamlčuje ani jejich rizika, která možná souvisí právě s jejich oslavovanou abstraktností: „Tatáž vlastnost, díky níž jsou šachy užitečným nástrojem pro mysl, dokáže myšlenky naopak zcela rozvrátit, dotlačíme-li ji až na samu její hranici.“

Nebezpečí snad spočívá v „kognitivním zmatku“, který se nás zmocní, když se ocitneme tváří v tvář skutečné či virtuální bezděčné hlubině. Mnozí neúspěšnější šachoví mistři tak časem podlehli paranoidním bludům a pocitům pronásledování a ztratili spojení s realitou. Šachy jsou tedy chytrá hra, která může poskytnout užitečný model světa, ale neměly by se stát jediným světem, v němž se hráč mentálně pohybuje...

inzerce

Hitlerovy dny, měsíce a roky pod mikroskopem brilantního britského historika

Celkem 3 kilogramy a 1152 stran historie třetí říše doprovází řada unikátních dobových fotografií

PR
OST
OR

Dáváme kvalitním knihám prostor.

KNIHA

Nesmrtelná hra: Historie šachu
David Shenk
Vydal Host 2022, 344 stran.

